

Kulturhistorisk rapport

Vester Hassing – Nørre Sørå

Undersøgelse af elkabeltracé med fund fra
bronzealder og ældre jernalder

J.nr. ÅHM 6085

Maj - juli 2011

Ved Arkæolog Karen Povlsen

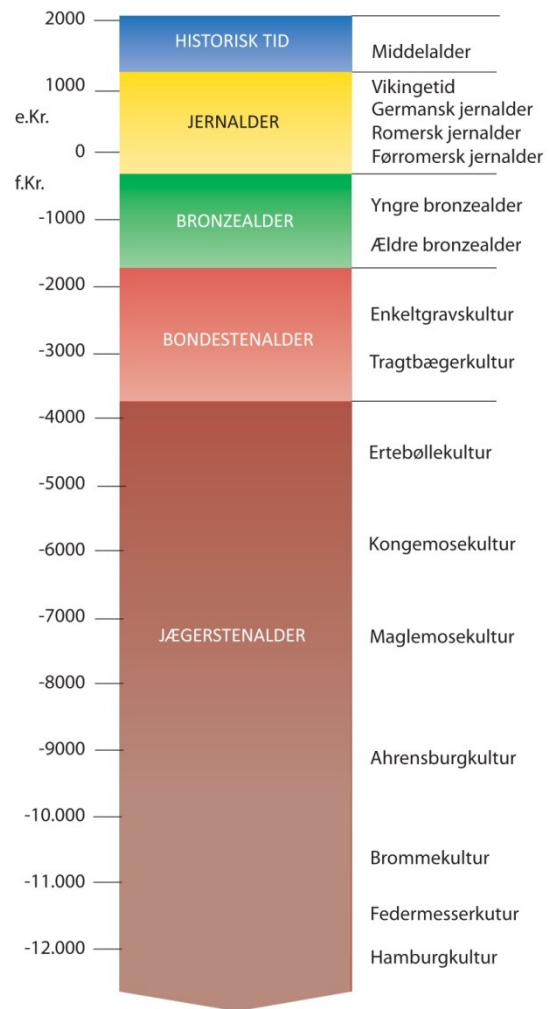
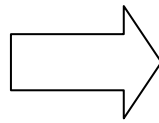
Telefon: 99 31 74 00

E-mail:

historiskmuseum@aalborg.dk

Indholdsfortegnelse

Indledning.....	3
Undersøgelsens baggrund	3
Lokalområdet i oldtiden	4
Undersøgelsens resultater	4
Bopladsrester med lertagningshuller og brandgrave	4
Kogegrubefelt	7
Gårdsanlæg fra ældre jernalder	8
Enkeltliggende kogestensgruber	9
Sammenfatning og perspektivering	9
Udgravningsdata.....	11

Indledning

Området omkring Vester Hassing har været beboet siden stenalderen, og der kendes således en mængde fortidsminder i området fra både stenalder, bronzealder, jernalder og middelalder. I forbindelse med nedlæggelsen af to elektrodekabler mellem Vester Hassing og Nørre Sørå ved Asaa fremkom et antal nye fundsteder fra bronzealder og ældre jernalder (se tidstavle side 2).

Undersøgelsens baggrund

I sommeren 2011 skulle Energinet.dk nedlægge to elektrodekabler mellem Vester Hassing og Nørre Sørå. Da kabeltracéet for en stor del løb gennem områder med mange kendte fortidsminder, anbefalede Nordjyllands Historiske Museum at der udførtes en arkæologisk forundersøgelse forud for nedlæggelsen af kablerne. Den arkæologiske forundersøgelse foregik ved, at der med gravemaskine anlagdes en ca. 2 m bred grøft i kabeltracéets længderetning, hvor mulden fjernedes. Nede i undergrunden kunne arkæologerne så se, om der var bevarede spor af fortidig aktivitet.

Ved forundersøgelsen fandtes fire områder med en mængde sådanne spor, hvor der derfor blev foretaget en arkæologisk udgravning før kablet blev nedlagt. Derudover fandtes der på tre steder enkelte spor af fortidig aktivitet. Disse blev undersøgt med det samme.

Energinet.dk finansierede jf. Museumsloven forundersøgelsen og den senere udgravning.

Fig. 1. Luftfoto med kabeltracéet markeret med grønt og de fire områder markeret med rødt. Enkeltliggende aktivitetsspor er markeret med sorte stjerner.

Lokalområdet i oldtiden

Området omkring Vester Hassing, Gandrup, Stae og Vester Aslund Plantage udgør et plateau, der i oldtiden har været omgivet af vådområder. På kortet fig. 2 markerer de sorte stjerner tidligere registrerede oldtidsfund og fortidsminder i området. Det ses at plateauet har været et populært sted at opholde sig i fortiden. De markerede fund og fortidsminder spænder dateringsmæssigt fra stenalderen og frem.

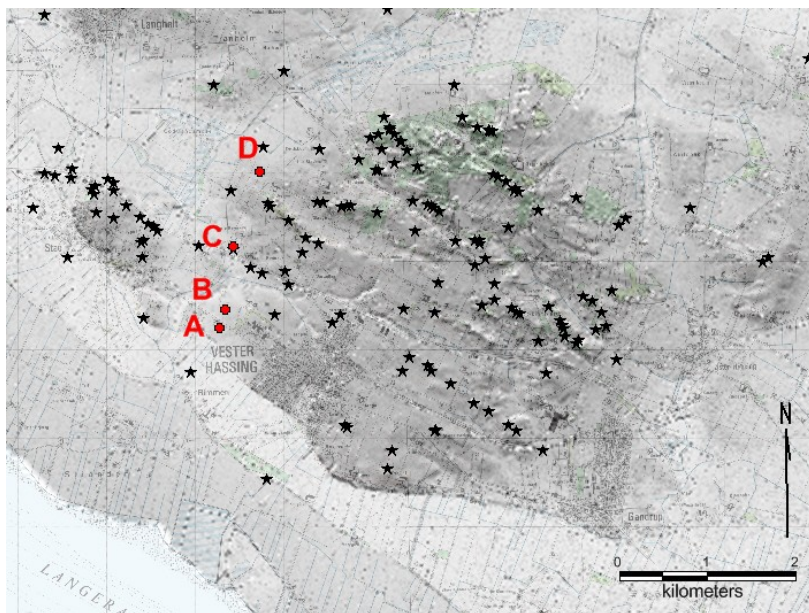

Fig. 2. Kortudsnit med digitale højdereliefdata lagt over et kort med veje, vandløb mm. De sorte stjerner markerer tidligere registreringer af oldtidsfund og fortidsminder i området. De røde prikker markerer udgravningerne i denne undersøgelse.

Det er imidlertid bronzealder og ældre jernalder vi skal beskæftige os med her, da det var efterladenskaber fra disse perioder, der dukkede op under udgravningerne. Fra bronzealderen kendes der i området både bopladser, gravhøje og fund af sten med skåltegn. Skåltegnene er en del af den billedverden, bronzealdermenneskene efterlod sig, hugget ind i sten.

I ældre jernalder ser det ud til, at bebyggelsen af plateauet tager til, og de arkæologiske fund fra denne tidsperiode er særligt righoldige. De omfatter bl.a. en stor boplads ved Overbygård ved Stae, hvor der fandtes adskillige gårde samt bl.a. resterne af en nedbrændt kælder, hvor man havde gemt forråd og værdigenstande, heriblandt et sværd. Også i Vester Hassing, tæt på kirken, er der udgravet en stor boplads med begravelser.

Undersøgelsens resultater

Bopladsrester med lertagningshuller og brandgrave

De to sydligste fundområder (A og B på kortene fig. 1 og fig. 2) lå på hver sin side af Halsvej, lige vest for Vester Hassing. Her fandtes spor af bosættelse i form af to hustomter, gruber gravet i forbindelse med aktiviteter omkring husene, samt store huller hvor der er blevet taget ler. Derudover fandtes resterne af to

brandgrave. Dateringen for både bosættelse og begravelser ligger omkring overgangen mellem bronzealderen og jernalderen, dvs. i århundrederne omkring år 500 f. Kr.

Hustomterne var langhuse af den såkaldt treskibede type. Det vil sige, at huset er konstrueret af to rækker af tagbærende stolper med en vægkonstruktion rundt om. Derved opstår der tre aflange rum i huset som benævnes skibe (se fig. 3 og fig. 4). Hustypen, der er en videreudvikling af den toskibede konstruktion (med én tagbærende stolperække), kendes fra bronzealderens start til vikingetidens slutning, hvor den afløses af huse med den tagbærende konstruktion i væggen (bindingsværk).

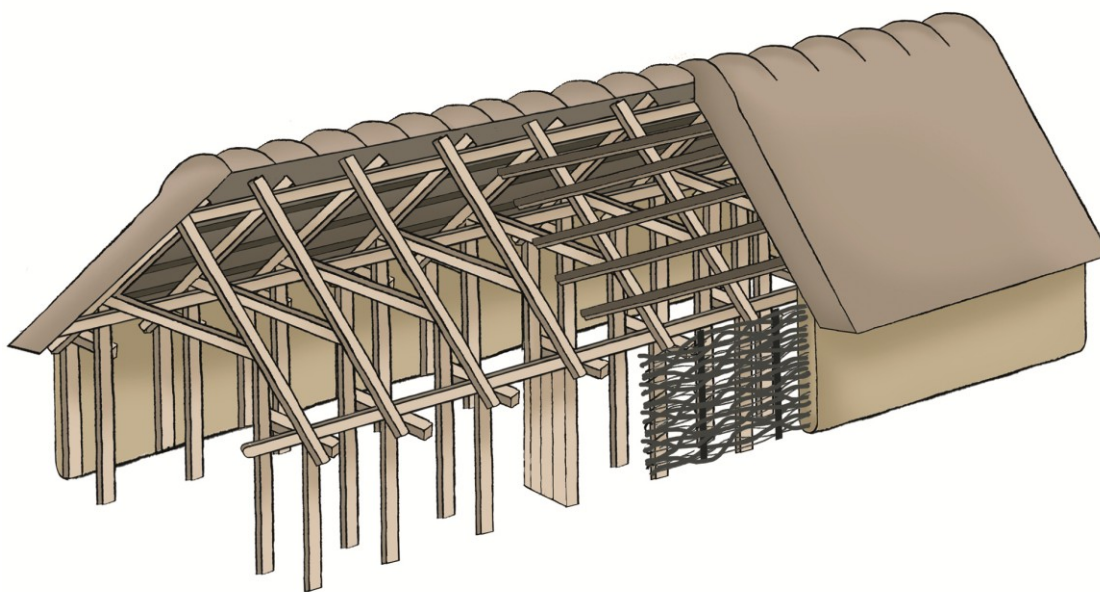

Fig. 1. Rekonstruktionstegning af et tre-skibet oldtidshus, hvor husets tagbærende konstruktion bæres af to parallelle rækker af tagbærende stolper i husets indre.

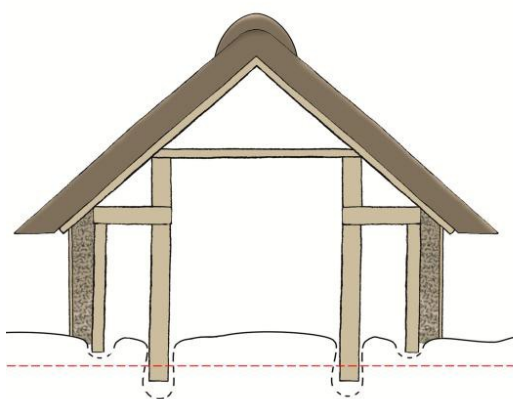

Fig. 4. Tværsnit af et treskibet langhus. Det, der var bevaret af husene på udgravningen, svarer til det, der vises under den røde stiplede linie.

Lertagningshullerne

Hullerne, hvor der er blevet taget ler, fremstod efter at mulden var blevet fjeret som store mørke plamager i den lyse undergrund. De mørke plamager er opstået ved at folk i fortiden gentagne gange har gravet ler op, hvorefter mørk muld er skredet ned i hullerne.

Lertagningshullerne fandtes på to steder, hvor undergrunden bestod af ler af god kvalitet.

Dengang som nu var ler en vigtig ressource. Hvor vi i dag bruger ler til mursten til huse, kunne man også dengang bruge ler ved husbyggeri, dog var det i så fald i form af lerklinede vægge. Lerklinede vægge laves ved at man fremstiller et grenskellet mellem vægstolperne, og på grenskellet klasker man en masse, der består af ler og komøg.

Om end endnu vigtigere var leret som råmateriale til keramik. Både gryder til madlavning og beholdere til opbevaring var keramiske.

Brandgravene

De to brandgrave var dårligt bevarede. Således var der kun få centimeter tilbage af det hul, som resterne af den døde i sin tid var blevet lagt ned i. Det sås dog at brandgravene nok var af den type, der kaldes brandpletgrave. Begge gravene indeholdt knoglerester og trækul samt skår fra lerkar. I den ene fandtes desuden resterne af en kniv af jern.

Fig. 5. Den ene af brandpletgravene efter at der er lagt et tværsnit igennem den og halvdelen er taget op.

Brandgrav

I dele af oldtiden blev den døde brændt på bål - som regel sammen med gravgaver som personlige ting, lerkar og fæde med mad og drikke. Efter brændingen blev resterne af bålet samlet sammen - og kunne så enten komme ned i en urne - altså et lerkar - eller også kunne bålresterne bare blive skrabet ned i en lille grube. I alle tilfælde blev de brændte rester gravet ned i jorden, og i visse tilfælde er resterne fra bålet blevet sorteret, så det kun er rester af knogler og gravgaver, der kommer med i graven, og ikke resterne fra selve bålet.

Blandt brandgrave skelner man imellem mindst fire typer; *urnegrave*, *urnebrandgrube*, *brandpletgrave* og *benhobe*.

En *urnegrav* er kendetegnet ved, at ligbålsresterne er lagt i en urne, som dernæst er placeret i et gravet hul i jorden. Eventuelt kan ligbålsresterne være rensat, således at kun de brændte ben - og hvad ilden har efterladt af gravgods - er kommet i urnen. Oftest er resterne lagt i urnen urensat.

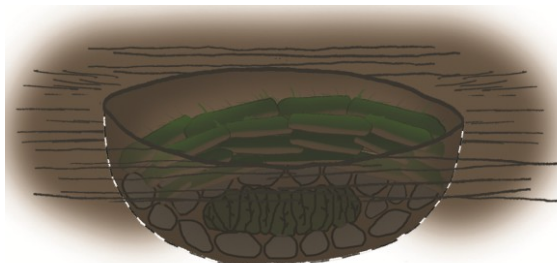
En *urnebrandgrube* har de samme karakteristika som urnegraven, blot findes bålfyldet også uden for urnen i det gravede hul.

Brandpletgrave, som er langt den mest almindelige gravform, udgøres af en simpel fordybning i jorden, hvor ligbålsresterne er fyldt i uden urne.

En *benhob* er de fraserterede knogler fra et ligbål, der er anbragt i en ganske lav fordybning eller simpelthen oven på jordoverfladen. Af samme grund er benhobe særdeles sjældne, fordi de er eroderet bort af vind og vejr, ved pløjning og andre aktiviteter gennem århundreder.

Kogestensgrube

Kogestensgruber er fortidens kuglegrill, hvor man har tændt op og stegt på eftervarmen i en lukket beholder. I stedet for grillkul og tændvæske har de tændt bål i et hul i jorden og varmet sten op. Stenene har så afgivet varme til stegen, og hullet blev lukket med græstørv eller bare til-dækket med jord. Fortidens mennesker har nok haft stegen pakket ind, så den ikke knasede alt for meget, når den efter et par timer i jorden var gennemstegt og klar til servering.

Kogegrubefelt

Længere mod nord, lige nord for Omfartsvejen nordvest for Vester Hassing, ved Ravnsgaarde (C på kortene fig. 1 og fig. 2), fandtes et såkaldt kogegrubefelt. Det er et område, hvor der ikke findes andet end kogestensgruber, men til gengæld rigtig mange af dem. Kogestensgruber er en slags jordovne, hvor man har tilberedt mad ved hjælp af varme sten. Der fandtes 82 kogestensgruber på en strækning på ca. 70 m i det 10 m brede kabeltracé. På fig. 7 ses en plantegning af kogegrubefeltet, hvor kogestensgruberne er farvet efter dybde. Kogestensgruberne varierede i omkreds og dybde, men ud over det lignede de fleste af dem hinanden meget.

Kogegrubefelter findes typisk adskilt fra samtidig bebyggelse. Man må forestille sig at det har været et sted, hvor man kom igen og igen for at gøre noget helt bestemt, der involverede tilberedning af mad. Da bopladsen ikke er lige i nærheden, er maden sandsynligvis også blevet spist på stedet. Om der er tale om en særlig slags fest, eller et ritual i forbindelse med menneskenes tro, eller noget helt andet, er svært at afgøre. Det er karakteristisk at der ikke findes noget at det affald, der almindeligvis findes på bopladser, på kogegrubefelterne. På bopladser finder man oftest rester af de lerpotter, som beboerne brugte til madlavning og opbevaring, samt muligvis andre redskaber. Ingen af de 82 kogestensgruber, der blev undersøgt, indeholdt rester af lerpotter eller redskaber. Af samme grund var det også umiddelbart vanskeligt at sige, hvornår kogegrubefeltet havde været i brug. Normalt giver de oldsager, der findes på en udgravning, arkæologerne de første fingerpeg om, hvilken tidsperiode der er tale om, via en såkaldt typologisk datering (se faktaboks om datering side 8). Heldigvis ved vi fra andre fund af kogegrubefelter, at de mest findes i bronzealderen. For at få en mere sikker datering udtog vi jordprøver fra nogle af kogestensgruberne. Fra jordprøverne kan man udtage forkullet materiale, der kan bruges til en naturvidenskabelig datering – en ¹⁴C

Fig. 6. Øverste tegning viser en kogestensgrube med ild i. På tegningen under er bålet slukket efter stenene er varmet tilstrækkeligt op, og en indpakket steg er placeret på de varme sten og dækket med tørv. Billedet nederst viser en kogestensgrube fra udgravningen. Halvdelen af gruben er fjernet, så der er fremkommet et tværsnit.

datering. Da sådanne dateringer tager tid at udføre, venter vi stadig på resultaterne.

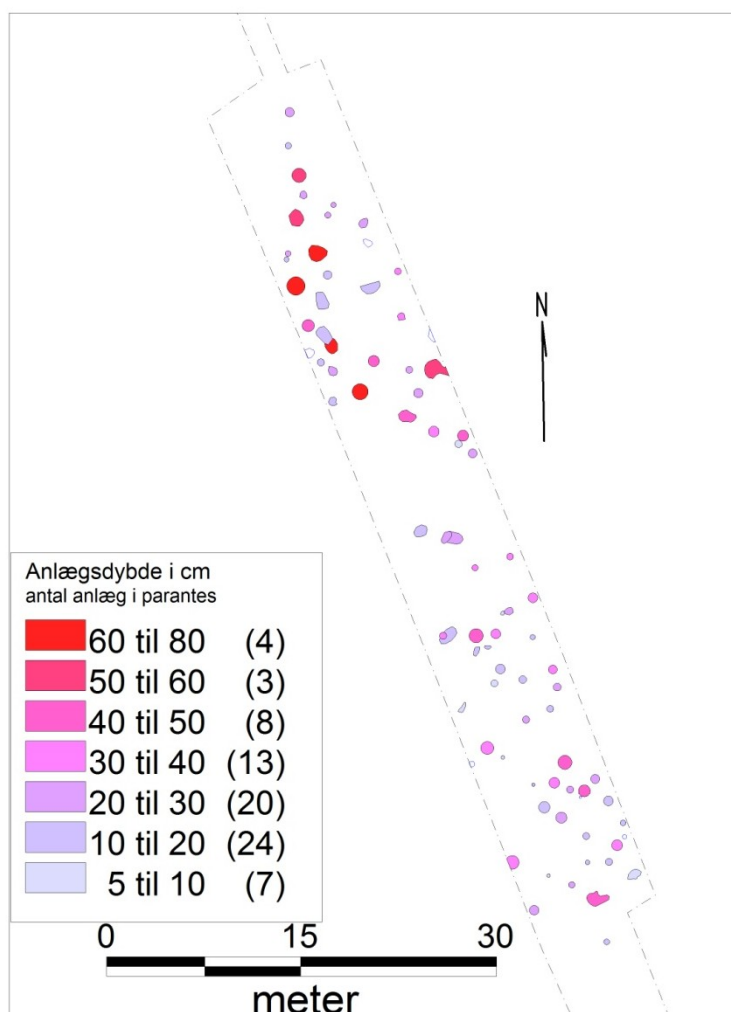

Fig. 7. Plantegning af koge grubefeltet med anlæggene farvet efter dybde.

Gårdsanlæg fra ældre jernalder

Omkring 600 m nord for koge grubefeltet (D på fig. 1 og fig. 2) fandtes et område, der har været bebygget i det meste af ældre jernalder, fra omkring 500 f.Kr. til omkring 400 e. Kr. Denne bebyggelse er beskrevet i artiklen "Dydskovgård", som er vedlagt, og skal derfor ikke beskrives nærmere her.

Datering

Et vigtigt element i arkæologien er at kunne tidsbestemme - eller datere - de ting, bygninger og hændelser, der bliver fundet.

Der er flere forskellige måder at datere på. Der er såkaldt absolutte dateringer, som er naturvidenskabelige dateringer. Fx kulstof-14-dateringer og dendrokronologiske dateringer, som giver en mere eller mindre præcis datering af den pågældende ting.

Derudover er der såkaldt relativ datering, som er en datering, hvor man sammenligner den fundne ting med andre ting i forhold til deres form og alder. Det kan både være i form af at se på *stratigrafi* eller ved at sammenligne med en *typologi*.

Stratigrafi er det ord, der bruges, når to anlæg, fx stolpehuller, skærer hinanden - altså at det ene stolpehul er gravet ned delvist oveni det andet, og det dermed er yngre end det anlæg, der er blevet delvist fjernet. Med stratigrafi kan man derfor få en rækkefølge af, hvad der er ældre og yngre end hinanden, som kan hjælpe med at tidsbestemme.

Typologi er egentlig sammenligning i form - fx hvordan et hus eller et lerkar ser ud. Typologi har siden arkæologiens start været en af de vigtigste måder at datere på. Der er lavet mange studier - altså sammenligninger - af, hvordan forskellige ting ser ud i forskellige tidsperioder. Det er noget af et puslespil, og det er nødvendigt at sammenkoble typologiske dateringer med naturvidenskabelige, for at være sikker på den konkrete tidsramme.

Enkeltliggende kogestensgruber

Både sydligst i tracéets forløb og længst mod nordøst løber tracéet gennem arealer, hvor der engang har været hav, fjorde eller sunde. I løbet af oldtiden har landhævning gjort at arealerne er blevet til land, og har stået som store vådområder, nogle steder med mose. Ude i disse vådområder fandtes to steder spor af menneskelig aktivitet i form af én enkelt kogestensgrube. Disse kogestensgruber skal nok ikke opfattes som resterne af en fest eller et ritual lige som kogestensgruberne i kogegrubefeltet. Derimod er der sandsynligvis tale om efterladenskaber fra nogen, der har været ude at udnytte vådområdernes ressourcer, evt. gennem jagt. Under jagten har man tilberedt et måltid ved hjælp af en jordovn, og muligvis også overnattet. Det ser dog ikke ud til at man er blevet på stedet i længere tid. Kogestensgruberne kan være anlagt i bronze- eller jernalder.

Sammenfatning og perspektivering

Udgravningerne på elkabeltracéet mellem Vester Hassing og Nørre Sørå har føjet interessante nye brikker til vores viden om bebyggelsesudvikling og landskabsudnyttelse omkring Vester Hassing i bronze- og ældre jernalder.

I bronzealderen boede befolkningen på spredte gårde rundt i landskabet. Herfra udgik de daglige aktiviteter som dyrkning af jorden, pasning af husdyr og sandsynligvis også jagt, fiskeri og indsamling af vilde planter. Det er dog oplagt at man også af og til samledes i større grupper fx i forbindelse med opførelsen af de store gravhøje, og til senere begravelser her.

Kogegrubefeltet ved Ravnskaarde kan også være efterladenskaberne efter et samlende ritual, der har foregået gentagne gange på det samme sted i landskabet.

Lertagningshullerne, der blev undersøgt ved Halsvej, viser en anden form for udnyttelse af ressourcer i landskabet på overgangen mellem bronze- og jernalder. Her er man gentagne gange vendt tilbage og har gravet det gode ler op til at fremstille keramik, og muligvis også til fremstilling af lerklining til huse.

Samfundsstruktur

I bronzealderen boede de fleste mennesker i små bondegårde, der lå spredt ud over landskabet i ly for vind og vejr for foden af bakker og på kanten af vådområder. Man levede af landbrug og husdyrhold. Kvæg havde en stor betydning og store græsningsområder i enge og på overdrev kan påvises. Ved landsbyen Voldtofte på Sydvestfyn har arkæologerne fundet huse fra bronzealderen, der havde fine hvide bemalede vægge, og hvor resterne af mange kvæknogler fortæller, at her holdt man kvæg og levede godt af det.

Men der fandtes også store høvdingehaller, der kunne blive op til 50 meter lange. Disse store huse vidner om, at store bondeslægter havde magten i området, og sandsynligvis var det også de samme slægter, der byggede de mange tusinde gravhøje, som stadig den dag i dag kan ses på højderygge og bakketoppe rundt om i landet. Her blev samfundets ledende slægter lagt til hvile med fine gravgaver af bronze og nogle gange også guld, som det er tilfældet med de rige grave fra Sydvestfyn i området omkring bronzealderhøjen Lusehøj.

I løbet af ældre jernalder sker der væsentlige ændringer i bebyggelsesmønstret i området. Nogle steder flytter man sammen og der danner sig små landsbyer. I Stae og Vester Hassing er der udgravet flere gårde, der ligger sammen, fra denne periode. Samtidig bliver andre ved med at bo i enkeltliggende gårde rundt omkring i landskabet, som det er tilfældet ved Dydskovgård (se artikel). En yderligere undersøgelse af bebyggelsen ved Dydskovgård kunne således give interessante informationer til brug for en sammenligning af forskellige måder at bo på i det samme område.

Samfundsstruktur

I jernalderen ser vi for første gang i danmarkshistorien, at mennesker rykker sammen og etablerer små landsbyer. Arkæologer fandt i 1970'erne spor efter en af disse landsbyer ved Grøntoft nordøst for Ringkøbing. Her lå fem større og tre mindre gårde inden for et fælles hegn. I Grøntoft var der ingen hegn om de enkelt gårde, så arkæologerne tror, at beboerne i landsbyen levede sammen i et landsbyfællesskab, hvor de har hjulpet hinanden med at dyrke markerne, bygge huse og passe dyrene.

At der i Grøntoft er forskel på husenes størrelse viser dog, at nok var man fælles om tingene, men der var trods alt forskel på folk. Arkæologer mener nemlig, at forskellen i husenes størrelse antyder, at der har været nogle, der har haft flere husdyr end andre og dermed været rigere – og måske også haft mere magt?

Vester Hassing - Nørre Sørrå

- Nordjyllands Historiske Museum jnr. 6085
- Fund & Fortidsminder: 140703 sb 69
- Kulturstyrelsen jnr. 2011-7-24.02/NJM-0009
- Bygherre: Energinet.dk
- Undersøgt areal: ca. 28.370 m²
- Deltagere i udgravningerne:
 - Arkæolog Karen Povlsen
 - Museumsinspektør Torben Trier Christiansen, Arkæolog Lone Andersen
 - Studerende Gry Jannice Kristiansen, Cecilie Odderskov, Andreas Hegner-Reinau og Sarah Lea Kronvang.
- Dokumentationsmateriale (fund, fotos, opmålinger m.v.) opbevares på Aalborg Historiske Museum, Vang Mark 25, 9380 Vestbjerg